

TIMÁR ANDREA

A függő mint „traumatofil típus”: modernitás és addikció Samuel Taylor Coleridge és Walter Benjamin írásaiban

The Historicity of Romantic Discourse [A romantika diskurzusának történetisége] című könyvében Clifford Siskin a következő megállapítást teszi: „ahhoz, hogy megértsük a romantika diskurzusának történetiségét, meg kell hallanunk benne az addikció diskurzusát” (175). A „Romantic Addictions” [Romantikus addikciók] című zárófejezetben „az ópium misztifikálásával” szemben kínál alternatívát, és azt a „történelmi folyamatot” veszi górcső alá, melynek során az ópiumból „adiktív kábítószer lett.” (187). Siskin számos utalást tesz rá, hogyan vált az ópiumfogyasztás Coleridge megrogzött szokásává, vagyis ő is azon kritikusok sorába illeszkedik, akik Coleridge ópiummal való küzdelmét helyezik előtérbe (Abrams, Hayter, Lefebure) – akár úgy, hogy az ópiumnak a XIX. század Angliájában kialakult jelentéstartományát vizsgálták (Leask, Wallen), akár úgy, hogy azt a folyamatot elemezték, amelynek során a függőség a XIX. század során „betegséggé” vált (BERRIDGE és GRIFFITH; SEDGWICK).

Nemrégiben az addikció egy általánosabb, ahistorikus elgondolása vált korunk kritikaelméleti diskurzusának meghatározó jegyévé: az addikció újabban egyfajta gyűjtőfogalom a Logos „másik”-ának megnevezésére, amely a modernség nagy narratíváit „kísérti”. A drog a „természetellenes”, a „művi”, az „idegenszerű”, a „ragályos”, és „már mindig eleve” aláássa az intencionalitás és a szubjektivitás nyugati koncepcióját (Redfield. „Introduction”). „A drogok retorikájá”-ban Derrida a drogok, valamint a drogfogyasztással járó „rossz ismétlés” kérdését az írás és a *pharmakon* problematikájával kapcsolja össze, Avital Ronell pedig azt mutatja meg, milyen kihívásokat jelent az addikció az autonómia, a szabadság és a felelősség azon koncepcióira nézve, melyek „korunkat Kant óta meghatározzák” (59). Mindezen elméleti megközelítésekben a függő afféle nem-szubjektumként jelenik meg, vagy legalábbis az ágencia és a szabad akarat (illúziójával) rendelkező szubjektum másikként.

A kultúrakutatás az addikciót modern, hovatovább posztmodern jelenségnek tekinti, a fogyasztói társadalom egyik tünetének. (BOOTHROYD, ET AL.; BRODIE és REDFIELD). A függőség ezen diskurzusban a „kultúra” „másika”-ként jelenik meg, mint „a kultúra sajátos betegsége” (BRODIE és REDFIELD, 4.). A többi teoretikushoz hasonlóan a kultúrkritikusoknak is nehézséget jelent, hogy az addikciót a drogtól különválasszák: általában az ópium, a hasis, a heroin vagy az alkohol a függőség okaként tételeződik.

Walter Benjamin volt az első, aki az addikció jelenségét a drogtól különválasztotta, és egyben felvázolta a függőség és a fogyasztói társadalom közti össz-

szefüggés alapjait.¹ Benjamin a „függő” megjelenését a modernitáshoz köti, és a függőt – Freud trauma elemzéseit felhasználva – „traumatofil típus”-nak hívja, aki a modernitás sokkjától vált függővé. „Áru lélek”-nek is nevezi a függőt, aki – mint arra a későbbiekben rámutatok – valójában nem más, mint a mechanikus sokszorosíthatóság másolata. Ezért Benjamin elemzése kínálja az egyik legkeveset-több kiindulási pontot a függőség és a drogok kérdésének szétválasztásához.

Jelen tanulmány azon az általános kijelentésen túlmenően, miszerint a függőség kérdése valóban függetleníthető a drogtól, Samuel Taylor Coleridge írásait vizsgálja Benjamin modernitás elemzésének, valamint a függőről szóló írásainak tükrében. Annak ellenére, hogy Coleridge ópiumfüggő volt, a tanulmány amellett érvel, hogy Coleridge függőség-diskurzusa az ópiummal kapcsolatos írásaitól teljesen *függetlenül* jelenik meg. Ugyanakkor éppen ez a sajátos diskurzus az, amely a függőség modern fogalmát életre hívja: az addikció Coleridge-nál a fékevesztett „civilizáció” hatása, azé a civilizációé, amelyet Benjamin majd modernitásnak hív. Jóllehet Coleridge ténylegesen nem használja a „függőség” szót (a kifejezés a mai értelemben a romantika korában nem létezett), a civilizációs vívmányok kényszeresen ismétlődő élvezete azon derridai értelemben vett „rossz ismétlés”, amely fenyegetést jelent az (egyéni és nemzeti) emlékezetre, s így az egyén és nemzet kibontakozásának folyamatát [*Bildung*] is gátolja. Vagyis felforgatja az egyén és nemzet azon „organikusan” kibomló narratívájának fikcióját, amely a burke-i értelemben konzervatív Coleridge számára kiemelkedő fontosságú volt.

Coleridge „Az egyház és az állam alkotmányáról mindkettő eszméje szerint” (1829) című írásában a „civilizáció”-t a következőképpen határozza meg: a civilizáció „az állam fejlődése az élet általános színvonalát illetően, valamint a mindenki számára hasznos avagy szükséges információk áramlása és az ismeretek terjedése”. Bár ez a fejlődés „mindenki számára hasznos, avagy szükséges”, Coleridge a potenciális veszélyeire is figyelmeztet:

„maga a civilizáció nem egyértelmű áldás; sőt tán inkább züllesztő, sorvasztó kór, és nem duzzadó egészség, azt a nemzetet pedig, amely civilizációs vívmányaival tűnik ki, helyénvalóbb lenne felcicomázott, mint cizellált népnek nevezni, már abban az esetben, ha a civilizáció nem alapul *művelődésen*, vagy *kultiváción*, vagyis azoknak a tulajdonságoknak és adottságoknak a harmonikus fejlődésén, amelyek *emberi mivoltunk* sajátjai. Előbb emberré kell lennünk ahhoz, hogy aztán állampolgárrá lehessünk.” (470)

A civilizáció olyan, mint a drog, amely (az angol nyelvben) gyógyszer és mérreg is egyben: jó, ha egy olyan nemzettestbe oltják, melynek polgárai „egészségesek”, már mindig eleve művelt polgárok. Amennyiben azonban az államot alkotó egyének még nem kiforrott „emberek” (és mindig erről van szó), vagyis az aktív,

¹ Ld. még: BOOTHROYD, 110.

kanti értelemben vett képességeik még nem elég fejlettek,² akkor a civilizáció méreg, amely betegséget okoz, és az egyéni és a nemzet-„test” leromlásához vezet.

„Az államférfi kézikönyvé”-ben (1816) Coleridge szintén a betegség trópusát használja, amikor a civilizáció vívmányai és az államtest egészségét veszélyeztető fenyegetések ellen érvel, de ez alkalommal retorikája egy sajátos diskurzusban íródik, amelyen én az addikció diskurzusának nevezek:

„Ha van ellenszer a mindennapi szenzációk iránti nyughatatlan sóvárgásra, amely a hírnév iránti éhséggel párosulva mételeyként tenyészik nemzetünk arculatán [*on the surface of the national character*], akkor azt az ellenszert [...] a jelennek a múlttal való összeillesztésében kell keresnünk; meg kell szoknunk, hogy a jelen eseményeit rendre a múlt eseményeibe olvasszuk bele [*assimilate*].” (8–9).³

A „nemzeti karakter”-t [*national character*], amely Coleridge romantikus nacionalizmusával összhangban szinekdochikus kapcsolatban áll az állampolgárok karakterével, a napi „szenzációk” mérgezik: a szenzációéhség azonban a felgyorsult információáramlás következménye, mely utóbbi pedig, ahogy Coleridge több helyen kifejti, a nyomtatás és az írni-olvasni tudás sosem látott elterjedésének, vagyis a civilizációnak az eredménye. Az információáramlás tehát egyfajta „nyughatatlan sóvárgást”, telhetetlen „étvágyat” idéz elő a szenzáció iránt. Tulajdonképpen ez a mértéktelenség az, ami mindent fölnagyít: jelentéktelen események tűnnek fel szenzációkként, átlagemberek vágnak szenzációhajhász módon hírnévre, vagyis mindennek jóval nagyobb lesz a jelentősége, mint abban az ideális esetben lenne, ha a történelmet helyesen, egységes és „organikus” narratívaként szemlélnénk. Ellenszerként Coleridge a kultivációt, az elme kiművelését ajánlja, mely magába foglalja egy olyan (nemzeti) „szokás” kialakítását is, amely a jelen eseményeit mindig a múlt eseményeivel „összeillesztve”, azokba gondosan „beleolvasztva” értékeli és rangsorolja. Egyedül így konstruálható meg a hagyomány progresszív időbelisége, s végső soron egyedül így képzelhető el a nemzet, ez a Benedict Anderson-i értelemben vett imagi-náció.⁴

² Műveltség alatt Coleridge az aktív kanti tulajdonságok és képességek maradéktalan kiművelését érti, „emberség” alatt pedig hasonlóképpen ezek meglétét. Ld. például: *The Friend* című írását, melyben azt tárgyalja, hogy bár az ember mellett az állatok is birtokában vannak az „Érzéknek”, amely „mindaz, ami lényünkben tétlen vagy passzív” (például az „érzékelés és a benyomások”), az, ami igazán *emberré* tesz minket, nem valamiféle társadalmi, történelmi vagy földrajzi sajátság, hanem bizonyos „egyetemes”, aktív képességek birtoklása: „a gondolkodás és az ítéletalkotás képessége, valamint az Észé, azé az erőé, „amellyel Elveknek (Platón és Descartes örök igazságainak) és Ideáknak (NB. nem azok képmásainak) jutunk birtokába, mint például a pont, a vonal, vagy a kör ideája a Matematikában; valamint az Igazság, a Szentség, a Szabad Akarat ideája etc. az Etikában” (2: 104).

³ COLERIDGE: Az államférfi kézikönyve. In: *Lay Sermons*, 9.

⁴ Vö.: 11. lábjegyzet.

Az 1811–12-es, irodalmi témájú előadássorozatának nyitóelőadásához fűzött megjegyzéseiben Coleridge ismételten hangot ad a fékevesztett civilizáció hatá-saira vonatkozó félelmeinek; ide tartozik a nagyvárosok terjeszkedése, az új kommunikációs formák elterjedése, valamint az ingerek megsokszorozódása is. Bár Coleridge előadása több mint egy évszázaddal megelőzi Walter Benjamin elemzését a mechanikus sokszorosíthatóság koráról, Coleridge és Benjamin valójában egy nagyon is hasonló problémára keresik a választ. Míg Benjamin azokat a feltételeket vizsgálja, amelyek a második császárság Párizsában „már csakugyan kedvezőtlenek a líra befogadására” („Motívumok Baudaleire költészetében”, 229.), addig Coleridge a „a versek józan megítélésének” történelmi akadályait keresi. Coleridge a következőkben látja ezen akadályokat:

1. Az események nyújtotta erős ingerek, amelyek az erős ingerek iránti vágyat ingeréhséggé duzzasztják [...] 2. [...] mások véleményének példátlan befolyása a fiatal emberek etc. életvitelére, melynek következtében világunk az olvasók világa lett – 3. A nyilvánosság, a beszédek iránti szenvedély – / 4. Az olvasási szokások: a szemlék, folyóiratok, válogatások – az újságokkal és regényekkel együtt – (*itt bevezetni a regényeket tárgyaló részt*) az olvasóközönség 9/10-e által forgatott olvasmányok 9/10-edét teszik ki – 5. Mindez a városok terjeszkedésével & a mindennapi pletykaéhség fokozódásával együtt pótszert kínál a kielégíthetetlenül követelőző étvágnak – [...] a szenvedély a közszereplőket érintő magasabb rendű pletyka iránt [...] – 6. – a szerzők & a könyvek roppant megsokszorozódása [...] 7. – & végezetül [...] a fényűzésből, sorsjátékokból etc. eredő valamennyi következmény. (*Lectures on Literature* 1: 186–7)

Coleridge listája a modernitás korában megjelenő erős ingereket öleli fel, amelyek egyre erősebb ingerekre keltenek egyre fokozódó sóvárgást: az inger, akár a kábítószer, szükségletet ébreszt önmaga iránt. A városiasodás nem pusztán a pletykálgató városi sokaság kialakulását idézi elő: a pletyka maga a mindennapi betevő egyfajta virtuális, ám sosem kielégítő pótszerévé válik, míg a természetes éhséggel, vagy a természetes kíváncsisággal szemben (amely kielégíthető) a pletykaéhség „egyre csak nő”. A szerzők és a könyvek, akárcsak a szemlék, folyóiratok, válogatások, újságok és a regények száma mértéktelenül megsokszorozódik, és amellet, hogy mindez a mechanikus sokszorosíthatóság iparágának további növekedéséhez járul hozzá, a mértéktelen olvasás „szokásának” [*habit*] is utat nyit. Az információ széles körű hozzáférhetősége ugyanakkor egyfajta „szorongást” gerjeszt, hogy nehogy lemaradjunk valamiről; egyre többet és többet akarunk kapni, a sorsjátékok pedig kialakítják: a játékszenvedélyt.

Ironikus módon Coleridge leltárának formája pontos mása tartalmának: elkülönült tételek követik egymást, töredékes, ismétlődő egymásutániségben, és önmagukkal is példázzák a mértéktelenséget (ugyanabban a mondatban az „olvasás” szó például háromszor szerepel). Vagyis a felsorolás meggyőzően szemlél-

teti, milyen veszélyeket jelent a születőben lévő modernitás a képzelőerőre, erre az „egybeformáló erő”-re [*esemplastic power*], amely nem csupán a szöveget lenne hivatott egybefogni, hanem az is a feladata lenne, hogy a jelent a múlthoz „asszimilálja”, vagyis megteremtse a hagyományt, a történelem „organikus” narratíváját.

Walter Benjamin számára az „asszimiláció” képessége a „tapasztalat” kialakulásának előfeltétele: az „asszimiláció” során „az egyéni múlt bizonyos tartalmai a közösségihez kapcsolódva rögződnek” („Motívumok Baudelaire költészetében”, 233). Benjamin szerint a mechanikus sokszorosíthatóság korában kínálkozó el-sőprő mennyiségű új inger olyan traumatikus sokkot jelent az egyénnek, amelyet tudata nem képes asszimilálni, és amely így nem válhat a „tapasztalás” részévé. A modernitás sokkja ezért teljes egészében átalakítja a „tapasztalás struktúráját”, és szerinte ez az oka annak, hogy a líra befogadására kedvezőtlenül lettek a fel-tételek.⁵

Benjamin leírását a sajtónak (és közvetve a modernitás okozta többszörös sokknak) a tapasztalás struktúráját érintő hatásáról akár kommentárjaként is ol-vashatjuk Coleridge lajstromának a versek „józan megítélésének” „akadályairól”, valamint a korábban idézett passzusnak „Az államférfi kézikönyvé”-ből. Ben-jamin így ír:

„Ha ugyanis a sajtó arra törekedne, hogy információit az olvasó saját ta-pasztalatának egy részeként sajátítsa el, nem jutna sokra vele. Célja ezért éppen az ellenkező, és ezt el is éri. Az eseményeket ennek megfelelően oly

⁵ Benjamin kétfajta tapasztalást különböztet meg: egyfelől az *Erfahrung*ot, vagyis a hosszú távú tapasztalást, másfelől az *Erlebnist*, az eseményt vagy élményt. Az *Erfahrung* az emlékezethez vagy emlékezéshez kötődik, vagyis azon képességhez, hogy a múltat beépítsük a tudatunkba, míg az élmények ellenállnak ezen integrálásnak. Egyetértően idézve Freud „Túl az örömelven” című munkáját, Benjamin azt állítja, hogy „egy emlékenyom tudatosítása, illetve rögzítése [...] egyszerre lehetetlen” („Motívumok Baudelaire költészetében”, 235). A szóban forgó esszében Freud a baleseti neurózis és a személyes traumák következményeit elemezve emellett érvel, hogy amikor az egyént hirtelen minden irányból tetemes mennyiségű külső inger rohanja meg, akkor ezeket az ingereket nem fogadja be a tudat. „Minél nagyobb rész jut egy-egy benyomásban a sokk mozzanatainak”, magyarázza Benjamin, „minél állandóbb a tudat ingergátló őrszolgálat, s minél inkább megállja helyét a szolgálatban, annál kevésbé válnak tapasztalatanyagga a benyomások, tartalmuk annál inkább sorolható az élmény fogal-ma alá. A sokkelhárítás sajátos teljesítményét végső soron talán abban láthatjuk, hogy az eseményt, tartalma integritásának rovására, a tudatnak bizonyos, pontosan megfelelő időrekeszébe sorolja be” („Motívumok Baudelaire költészetében”, 237-8). Lacan után akár „elszalasztott találkozásoknak” is nevezhetnénk ezeket a meg-nem-tapasztalásokat vagy nem-tapasztalatokat: a találkozás az élmény-nyel megtörténik ugyan, de nem integrálódik a tudatba. Freud verziójában a traumatikus élmények nem integrálhatók annak időbeliségébe, amit Benjamin „tapasztalásnak” nevez: nem lehet tudatosan visszaemlékezni rájuk, ahogyan nem válhatnak szimbolikusán, metaforikusan áthelyezve vagy meto-nimikusan áttevődve álmaink részévé sem. Ugyanakkor Benjamin szerint mégis megváltoztatják a tapasztalás és az időbeliség struktúráját. Míndazonáltal Benjamin számára nem a Freud által vizsgált személyes traumák az érdekesek. Sokkal inkább a trauma és a modernitás születése közti összefüggés. Ld. még: BENJAMIN, ANDREW, 122–140.

módon határolja körül, hogy az olvasó tapasztalatától éppenséggel eltérőt produkáljon. Mind tördelésében, nyelvezetében, mind pedig alapjaiban (tehát: újdonságában, rövidségében, közérthetőségében, az egyes hírek egymással való összefüggéstelenségében) erre irányul a zsurnalisztikai információ. [...] Az információnak ez az egyén tapasztalatával szembeni elhatárolása továbbá még azt is megköveteli, hogy anyaga ne válhassék »hagyományyá.«. („Motívumok Baudelaire költészetében”, 232–3)

Mind Coleridge, mind Benjamin – ha nem is kizárólagosan – a zsurnalisztikai információ gyors terjedését okolja a „tapasztalat” vagy „hagyomány” hanyatlásáért. Mégis, míg Coleridge ellenszert javasol, a hagyomány újraformálását a képzelőerő által, addig Benjamin elemzése pusztán leíró, és végkicsengése is némileg eltér.

Benjamin szerint ugyanis a kommunikáció új formái (a regényeket is ideértve) távolról sem jelentenek fenyegetést a nemzeti narratívák kialakulására nézvést. Épp ellenkezőleg – ahogy Benedict Anderson is megmutatja –, hatékonyan járulnak hozzá a nacionalizmus szárba szökkenéséhez.⁶ Marc Redfield – Benjamin és Anderson szövegeiből kiindulva – egyenesen azt állítja, hogy a „nemzet elképzelése (imagi-náció) tulajdonképpen a modernitás sokkjára adott válasz, és bizonyos mértékig tompítja, sőt fel is fogja annak hatásait”, az elképzelt nemzet (imagi-náció) ismertetőjelei (mint például a zászlók és egyéb jelképek) pedig mechanikusan előállított „pótlékai annak, amit Benjamin *Erfahrung*nak [tapasztalatnak] nevez” (*The Politics of Aesthetics*, 59). Tehát Anderson és Redfield egyaránt azt sugallják, hogy a mechanikus sokszorosíthatóság a nacionalista diskurzus egyik létfeltétele.

Érdekes módon azonban Benjamin „függő”-jéről, e „traumatofil típus”-ról valamiért nem szól a nemzetfogalmak kialakulásáról zajló kritikai diskurzus. A modernitással párhuzamosan születő „függő” mégis egyre kísérti Anderson és Redfield írásait. A következőkben először Benjamin írásait fogom elemezni, hogy megvilágítsam az általa kimutatott kapcsolatot a modernitás traumája és a modernitás traumájától való függőség között, vagyis a szubjektumnak a modernitás traumájától való potenciális függőségét. Ez után Coleridge azon írásait vizsgálom majd meg, amelyek a civilizáció előretörését a történelmi hagyomány hanyatlásával kapcsolják össze.

Amikor Benjamin arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért vált kedvezőtlené a költészet fogadtatása, röviden kitér Poe *A tömeg embere* című elbeszélé-

⁶ Anderson éppen Benjamin modernitást tárgyaló írásaihoz nyúl vissza, amikor a nacionalizmus létrejöttének lehetőség feltételeit vizsgálja, amelyet ő a „teremtő képzelőerő” romantikus toposzához köt. Állítását, miszerint a nemzet mindig eleve „imagi-náció”, úgy támasztja alá, hogy megvizsgálja azokat a mediális vagy technikai feltételeket, amelyek lehetővé tették ennek a fikciónak a kialakulását. Márpedig szerinte éppen a regények és az újságok térnyerése tette lehetővé a XIX. századi nemzet fogalmának kialakulását.

sére. Ennek kapcsán mutat rá az ún. „traumatofil típus” felbukkanására, akinek sürgető szüksége van az ingerekre, aki potenciálisan traumatizáló sokkélmények után sóvárog, aztán ezek áradatában lubickol. Benjamin különbséget tesz a Baudelaire-nél és Poe-nál is megjelenő „tömeg embere” között; Baudelaire egy olyan „traumatofil típus”, akinek „gondja volt rá, hogy a sokkokat” elhárítsa. Ennélfogva, a „sokkelhárítás sajátos teljesítményeként”, Baudelaire képes az eseményt – „tartalma integritásának rovására” – a tudatnak bizonyos pontos „időrekeszébe” integrálni. Benjamin a reflexió csúcsteljesítményének nevezi, hogy Baudelaire élménnyé változtatja az eseményt, majd ezután ábrázolja azt, vagyis a modern ember állapotát tapasztalattá [*Erfahrung*] teszi („Motívumok Baudelaire költészetében”, 238).⁷

Számunkra azonban nem Baudelaire az érdekes, hanem az, ahogyan Benjamin a „függőt” ábrázolja. Baudelaire-rel és a *flâneur*-rel [csatangolóval] ellentétben „a tömeg embere” a sokkelhárítás hiányáról tanúskodik. Jóllehet maga is „traumatofil típus”, és „sürgető szüksége van az ingerekre”, ő összeroskad a tömeg hatása alatt. Ahogy Benjamin megjegyzi: „A tömeg embere nem csatangoló. Magatartását ugyanis a csatangolás nemtörődömsége helyett inkább valamiféle mánia jellemzi” (*Uo.*, 249). Bár ő is hajszolja a potenciálisan traumatizáló sokkélmenyeket, Baudelaire-rel ellentétben képtelen ábrázolni ezeket. Vagyis tudata nem regisztrálja az őt érő sokkot, amely ezért nagyobb valószínűséggel fejt ki traumatikus hatását (*Uo.*, 235).

„A második császárság Párizsa Baudelaire-nél” című írásában Benjamin kifejti, miért keresi a függő a tömeget. Minthogy ez a „típus” „nem érzi jól magát egymagában”, a tömeg teszi lehetővé számára, hogy „kitöltse az elszigeteltség keltette belső űrt [...] idegenek kölcsönvett – és képzelt – elszigeteltségével” (*SW*; 4:33). Más szóval az elszigetelt és kiüresedett modern szubjektum úgy keres kiutat elszigeteltségéből, hogy megrögözten újra és újra aláveti magát annak az élménynek [*Erlebnis*], amely elszigetelődésének okozója, annak reményében, hogy ezáltal kitöltheti önnön ürességét. Csakhogy a kísérlet, hogy azáltal nyerjünk enyhülést, hogy képzeletben más emberekkel azonosulunk, örökös bukásra van ítélve. A pótlékok csak további sóvárgást ébresztenek. Ezért mondhatja Benjamin, hogy „az empátia annak a kábulatnak sajátossága, amelynek [Poe *flâneur*-je] a tömegben átadja magát” (*Angelus Novus*, 875). A „kábulat” kifejezés Marx metaforáját juttatja eszünkbe, mely szerint a vallás a nép ópiuma. Ahogyan Benjamin fogalmaz, a tömeg „a legújabb kábítószer [...] a kiszolgáltatottak számára.” Később, szó szerint értelmezve a marxi metaforát, és újra nyomatékosítva annak marxista implikációit, arra a végkövetkeztetésre jut, hogy ezek az „áru lelkek” ugyanolyanok, mint „a kábítószer rabjai a szer hatása alatt” (*Uo.*, 874–6). De mi alapján tételez Benjamin kapcsolatot függő és áru, vagy áru lélek között?

⁷ Ld. még Boothroydnál: „Baudelaire képes volt megtapasztalni a tömeggel való egygyé választ anélkül, hogy e tapasztalás maga alá gyűrte vagy összeroppantotta volna” (BOOTHROYD, 108).

A „Motívumok Baudelaire költészetében” című esszéjében a tömeg sokkél-ményét összekapcsolja egyrészt a gépnél dolgozó munkás egymástól elszigetelt élményeivel, másrészt az egymástól elszigetelt játszmaikkal, amelyeket a „meg-rögött” szerencsejátékos játszik. Benjamin szerint mind a munkás, mind a „sze-rencsejáték rabjának” léte „automata lét” (256), ezek az emberek meghosszabbí-tásává, vagy épp pontos másolatává válnak vagy a mechanikusan reprodukált termékeknek, vagy a játszmaikkal, amelyeknek rabjai. A függő tehát maga is a „mechanikus reprodukció” trópusává válik.

Benjamin ugyanakkor ellentétbe állítja a függőség időbeli strukturáját azon időbeliség progresszív kibontakozásával, amely a tapasztalatot alkotja. Míg a ta-pasztalat „az idő távolával összeköt”, „a közbülső tartamot tagolja és teljessé te-szi”, addig a munkás és a függő nem-tapasztalata kívül esik az idő dimenzióján. Benjamin így ír: „Ami a futószalag üteme a munkában, ugyanaz a szerencsejáték-ban a »coup« – az ütés mozdulata. A gépen dolgozó munkás kézmozdulata csak *pontos másolata* és éppen ezáltal nem folytatása az őt megelőzőnek” (Uo., 255). Más szóval a szerencsejátékos által kényszeresen ismételt művelet és a betanított mun-kás ismétlődő mozdulatsora egyaránt ugyanazon dolog szüntelen és értelmetlen ismétlődése. Ráadásul ezen ismétlődések, miközben közülük van ahhoz az ismétlő-déshez vagy ismételhőtséghez, amely (miként Derrida megmutatta) mindenfajta jelentés, tapasztalat vagy hagyomány létrejöttének a feltétele, egyszersmind alá is ássák ezt az ismétlést. Vagyis a „rossz ismétlés” aláássa a jó ismétlést, amely a ha-gyomány, a tapasztalás kibontakozásához szükséges emlékezés sajátja. A függő léte tehát automata lét, és áruszerű természetének nincs tudatában, ugyanakkor a munkás és a szerencsejátékos is pusztán „elüti” vagy „eltölti az időt”; személyisé-gük ily módon Benjamin szerint hasonlatossá válik „ama fiktív bergsoni figuráké-hoz, akik teljesen megsemmisítették önnön emlékezetüket” (Uo., 256).

Derrida a „Drogok retorikájá”-ban feltűnően hasonló módon elmélkedik a „drogról”. A droghoz hasonlóan a

„*pharmakon* »írás« nincs hasznára a jó, autentikus emlékezetnek. Inkább a rossz emlékezet mnemotechnikai segédlete. Több köze van a felejtéshez, a szim-ulakrumhoz és a rossz ismétléshez, mint az anamnézishoz és az igazsághoz [...] A rossz *pharmakon* bármikor élősködhet a jó *pharmakonon*, a rossz ismétlés bármikor élősködhet a jó ismétlésen” (24).

Amire egy benjamini megközelítés rávilágíthat ebben a jellegzetesen derridai érvelésben, az a „függőség” mint cselekvés (vagy még inkább szenvedély, vagyis passzió) koncepciójának középpontba helyezése, a „drog” (mint szubsztancia) helyett. Benjamin megközelítésében ugyanakkor a függőség mint automatikus ismétlés, vagyis ugyanannak a szüntelen és pontos ismétlése az ember és a gép közti határt hangsúlyosabban, tematizáltabban mossa el.

Mikor Coleridge a *Biographia Literaria*ban végül felvezeti az előadásában beígért, regényeket érintő szakaszt, érvelésében nagyon hasonló veszélyekre hívja fel a figyelmet, mint Benjamin. Ő azonban konzervatív szemszögből kritizálja a függőség politikai veszélyeit: kritikával illeti egyrészt az elme potenciális átalakulását *technévé*, másrészt pedig a megrészegülést, a regényolvasás keltette bódulatot. Lábjegyzetként közzétett eszmefuttatása így szól:

„Ami pedig a kölcsönkönyvtárak híveit illeti, nem merészkednék odáig, hogy *időtöltésüket*, vagy inkább azt, hogy *agyonütik az időt*, hízlegően *olvasásnak* nevezzem. Mondjuk inkább afféle nyomorúságos ábrándozásnak, melynek során az álmodozó elméje semmi egyebet nem nyer, mint renyhéséget és némi negédes érzékenységet, miközben a dózis teljes képanyagát egy nyomdában gyártott mentális *camera obscura* szolgáltatja *ab extra*, amely *pro tempore* befogja, kivetíti és továbbítja valaki delíriumának mozgó fantazmagóriáit, hogy ezekkel aztán száz másik elme ürességét is kitöltse, amelyeket szintén az önkívület, vagy mindennemű józan ész és határozott szándék hiánya jellemez. Éppen ezért a *szórakozásnak* [*amusement*] ezt a fajtáját (már ha csakugyan pihenhettek a *múzsák* [*Muses*] ölen azok, akik sosem élvezték társaságukat, és pihenhettek azok, aki sosem dolgoztak) az *olvasás* neme helyett azon átfogó osztályba kell sorolnunk, amely képes az emberi természet két ellentétes, mégis együtt létező hajlamát összebékíteni, mégpedig a tunyaság élvezetét és az iszonyodást az úrtól. A regényeken és a prózai vagy rímiben írt lovagregényeken túl [...] ezen nembe tartozó fajok a szerencsejátékok üzése, a hintázás vagy himbálózás egy széken vagy kapun, a köpködés egy hídról; a dohányzás; a tubákolás; a férj és feleség közti civakodások vacsora után; a hirdetőújság összes hirdetésének szó szerinti bemagolása egy esős napon a kocsmában, etc., etc., etc.” (1:48. Coleridge kiem.)

Coleridge kulcsszavai között szerepel az „időtöltés” vagy „az idő agyonütése”, a „nyomdában gyártott”, és a „mentális *camera obscura*”, az „*ab extra*” adagolt „dózisok”, az „elme üressége” és az „iszonyodás az úrtól”, a „regények” és a „hirdetések”, valamint az olyan gépies szokások, mint a „szerencsejáték, a hintázás vagy himbálózás egy széken vagy egy kapun, a köpködés egy hídról; a dohányzás; a tubákolás”, továbbá a „magolás” (mely szemben áll az emlékezéssel). Öszszességükben olyan kifejezések, amelyeket Benjamin a függő alakjához társítana. Melyek tehát a coleridge-i sajátosságai e leírásnak?

Forest Pyle elemzése szerint a coleridge-i „imágináció” a *Biographia Literaria* önéletírói tevékenységében az angol szubjektum megteremtésének is az eszköze. Ugyanakkor az implicit idézetektől, célzásoktól és plágiumtól hemzsegő könyv, az irodalmi hatásoknak ez az el(nem)beszélése éppen a nyomtatás technológiai sokkjának köszönhetően vált sokak számára elérhetővé. Noha Coleridge minden kísérlete, hogy széles körű olvasmányélményeit egy (irodalmi) önéletrajzhoz illő

lineáris narratívába foglalja, pusztá próbálkozás marad, azon törekvését, hogy „összeillesszen” és „egybeolvasszon” – és az elbeszélő szerkezettel „folytonosságot adj[on] a műnek” (1: 5) – nagyon is komolyan kell vennünk, hiszen a „képzeleőrő” elsősorban „egybeformáló erő” (Uo., 168).

A lábjegyzet részletesebb elemzése előtt meg kell jegyeznünk, hogy a gótikus románcok olvasása a magas kultúra romantika-korabeli szószólóinak szemében addiktív tevékenység volt. Álljon itt egy sokat mondó példa Coleridge-től, aki Lewisnak *A szerzetes* című románcáról írt bírálatában szinte a függőség klinikai definícióját adja:

„egy románc elolvasása [...] egy újabb románc mielőbbi elolvasásához vezet. Ilyesformán kialakul egy szokás; eleinte talán csak mértékkel adja át magát neki az olvasó, de idővel egyre inkább elhatalmasodik rajta, s egyre nagyobb mértéket ölt. Az éhség kínzóbb lesz annál, mintsem hogy megálljt parancsolhatnánk neki; és minél sürgetőbbé válik, annál kevésbé kifinomult a szellemi táplálék, amivel oltják.”⁸

Amikor Coleridge a fent idézett lábjegyzetben arról beszél, hogy a regényolvasás agyonüti az időt, akkor többek között arra céloz, hogy a románcokat – Coleridge magasröptű olvasmányjaival ellentétben – nem szükséges megőrizni az emlékezetünkben, ugyanis nem érdemesek rá, hogy személyes fejlődésünk narratívájának részévé váljanak. És ami ennél is fontosabb, a románc-olvasás szokása, akárcsak „a folyóirat olvasgatása, amelyet joggal adhatunk hozzá Averrhoe ANTI-MNEMONIKA jegyzékéhez”, „gyengíti [az] emlékezetet” (BL 1:49). Ennél fogva a megszállott regényolvasás az időbeliségnek pontosan azt a koncepcióját ássa alá, amely a nemzeti és egyéni hagyomány vagy tapasztalás fikciójának kibontakozásához szükséges. Következésképp szó szerint agyonüti az időt, azaz megszünteti az időbeliséget, az emlékezés és a tapasztalás idejét. Ám az ilyesfajta *kiszakadás* az időből nem egyenlő a (Jerome McGann által romantikus ideológiának nevezett) történelmi valóságból való meneküléssel, hanem inkább annak a vágnak a megnyilvánulása, hogy megfeledkezzünk az időről, hogy magunk mögött hagyjuk az emberi tapasztalás időbeliségét. Végére is, az „idő agyonütése” tekinthető úgy, mint egy megszállottan ismételt kísérlet a halál tagadására.

Másodsor, Coleridge a regényolvasás élményét egyfajta önkívületként jellemzi, delíriumként, amelyet a nyomtatott oldalakról felrémlő képek idéznek elő.⁹ A „képanyag” kívülről „*ab extra*” érkező dózis, és csakúgy mint az ópium, vagy a *Kubla Kán* előszavában megjelenő csillapító szer, amely egy hasonlóképp

⁸ <http://www.english.upenn.edu/~mgamer/Etexts/coleridge.reviews>

⁹ E tárgyban lásd kiváltképp Foucault-t, aki szerint a XIX. századot alapvetően azok a hallucinatorikus olvasási szokások jellemezték, amelyeket Coleridge a kölcsönkönyvtárak közönségének tulajdonít. Amint azt megjegyzi, „A rémkép megszülethet a fehér lapokon feketéllő írásjelekből [...] A képzelet beékelődik a könyv és a lámpa közé” (FOUCAULT, 16–7.)

hallucinatorikus olvasásélményt idéz elő,¹⁰ a józan ész felfüggesztését eredményezi. A „camera obscura”, amely ezen fantazmagóriákat továbbítja, nem pusztán a locke-i passzív elme¹¹ metaforájaként szerepel; Coleridge azt állítja, hogy a nyomda locke-i elméletet termel, vagyis éppen azokat a gépies elméletet termeli ki, amelyeknek létét a *Biographia* végig tagadja. Másképpen fogalmazva, annak ellenére, hogy miután Kant egy „óriás kezével kerítette hatalmába” (*BL*, I, 153), Coleridge egyfolytában amellet érvelt, hogy az elme nem működhethet veleszületett akarat nélkül, ez a passzus mégis az elme elgépiesedésének lehetséges veszélyére figyelmeztet (arra, hogy az elme géppé változhat, mégpedig egy olyan géppé, amely annak a gépnek a működését másolja, amely őt magát is létrehozta), és ezen lehetőséget történelmi fenyegetésként prezentálja. Amikor azonban az olvasó elméje átlényegül technévé (egyfajta camera obscurává), az olvasó egyúttal meg is feledkezik arról a médiumról, vagy arról a technéről (a nyomtatásról, vagy a nyomtatott szövegről), amely ezen átváltozást előidézte. A nyomtatott szöveg mind technikai, mind misztikus értelemben médiumként viselkedik, s így a befogadó nemcsak magáról feledkezik meg, hanem magának a nyelvnek a közvetítettségéről is.¹² Amikor tehát Coleridge az ember potenciális elgépiesedéséről beszél, akkor nem csak a populáris kultúra fenyegető tényerésére utal, hanem a mechanikus reprodukálhatóságban rejlő fenyegetésekre is, amely, többek között, a populáris kultúra elterjedését is lehetővé tette.

Harmadszor pedig, míg Coleridge anti-mnemonikáinak hatása a függő emlékezetének benjamini–bergsoni értelemben vett felszámolását vetíti elő, az elme és gép közötti határ elmosódása pedig a munkás, a függő és az automata közötti benjamini párhuzamot előlegezi meg, a Coleridge-féle regényolvasás delíriuma a benjamini tömegélmény mediatisált változataként jelenik meg. Az olvasók túlzó beleélését, azonosulását a regényszereplőkkel egyfajta horror vacui (~ irtózás az ürtől) idézi elő, az „elméjük üressége” vagy „kitöltetlensége” keltette szorongás, amiről újra és újra meg akarnak feledkezni úgy, hogy regényszereplőkkel azonosulnak, az ő virtuális tapasztalataikat élik át. Ennek az ön-kívületnek (*eksztázis*), ennek a tökéletes azonosulásnak a regény szereplőivel, amelytől a XVIII. század moralistái gyakorta óva intették az ifjúságot,¹³ mindeközben politikai implikációi

¹⁰ Vö: TIMÁR, A.: Kubla Khan Reconsidered. = *The Coleridge Bulletin* 39, 2012, 71–81.

¹¹ E coleridge-i passzus kimerítő tárgyalását, különös tekintettel a „camera obscura” locke-i metaforájára, ld.: CHRISTENSEN, 15–16.

¹² A nyomtatott szavak keltette révületet világosan meg kell különböztetnünk „a hitetlenség akaratlagos felfüggesztésé”-től, amely Coleridge szerint a „költői hitet” jellemzi (*BL*, 2:6). Míg az „olvasás”, vagy a hitetlenség akaratlagos felfüggesztése a médium-tudatosság akaratlagos felfüggesztésével jár együtt, a románcokból fakadó látomás hatása alatt a szubjektum öntudatlanul hagyja figyelmen kívül a vízió közvetített jellegét.

¹³ Előrevetítve ezáltal Bovaryné esetét. Elissa Marder például, feltérképezve Bovaryné különböző függőségeit, Riffaterre elhíresült kijelentéséhez nyúl vissza, mely szerint „a *Bovaryné* fikció a fikció veszélyeiről.” Riffaterre Bovaryné szerelmi szabadosságát a regényfüggőségével hozza összefüggésbe; „a feleség akkor szakad ki a házasságából, amikor titkon elmerül a regények olvasásában és ábrándo-

is vannak. Coleridge ugyanis nagyon hasonló szavakkal kárhoztatja a radikális, a francia forradalom iránt lelkesedő politikai fanatikusokat, mint a regényolvasókat: szerinte az ő „elméjük” is üres, „híján van minden fundamentumnak”, és ebből fakadóan „érzékeik közvetlen benyomásaira hagyatkoznak”. Igényük az erőteljes külső ingerekre magyarázatul szolgálhat arra is, hogy – Coleridge szavaival – miért keresnek „a tömegben... közös hevületet” (BL 1:30–31). Vagyis a tömegben átélt hevület (és a konzervatív Coleridge esetében a francia forradalom eszméi által inspirált radikális szónokok hatása alatt álló, veszélyes tömegre kell elsősorban gondolnunk) valamiféleképpen kapcsolódik Coleridge gondolatmenetében ahhoz az izgalomhoz, azokhoz az ingerekhez, amelyet a románcok olvasása kínál. A kimondott és az írott szó ugyanis egyaránt előidézhet révületet, delíriumot, és ez az állapot Coleridge szerint végzetes morális és politikai következményekkel járhat. Mégpedig akkor, ha nem időleges és akaratlagos, vagyis ha nem felel meg annak, amit Coleridge a költői hitről mond, mely a hitetlenség „időleges” és „akaratlagos” felfüggesztése ([*willing suspension of disbelief for the moment*], BL, II. 6.).

Ennek értelmében a függőség és az intoxikáció jelenségei Coleridge azon írásaiban is megjelennek, amelyek az ópiumtól tökéletesen függetlenek. Gyakran inkább a „fékevesztett civilizáció” hatásaival állnak összefüggésbe, ez a coleridge-i kifejezés pedig a benjamin-i értelemben vett modernitást előlegezi meg. Ezért Coleridge írásai egyrészt lehetővé teszik, hogy a drogok említése nélkül beszéljünk függőségekről, másrészt pedig, mivel a XIX. század első felében születtek, legalább fél évtizeddel megelőzik Baudelaire vagy Nietzsche munkáit, amelyek eddig kiindulópontként és precedensként szolgáltak a kultúra és a függőség kapcsolatának elméleti megalapozásához.

(Timár, Andrea: *Re-Reading Culture and Addiction: Coleridge's Writings and Walter Benjamin's Analysis of Modernity and the Addict*. In: *Critical Engagements, a Journal of Criticism and Theory* 2: [2], 210–231.)

Fordította: Hamerli Nikolett

IRODALOM

ABRAMS, MEYER H.: *The Milk of Paradise. The Effect of Opium Visions on the Works of De Quincey, Crabbe, Francis Thompson, and Coleridge*. London, Periennial Library, 1970.

ALEXANDER, ANNA – MARK S. ROBERTS (Eds.): *High Culture: Reflections on Addiction and Modernity*. Albany, State University of New York Press, 2003.

---

san azonosul azokkal a nőekkel, akik a beteljesült vágyak soha-sohaországába merészkednek.” (idézi MARDER, 51).

- ANDERSON, BENEDICT: *Elképzelt közösségek*. Ford. *Sonkoly Gábor*. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2006.
- BENJAMIN, ANDREW: Tradition and Experience. In: *The Problems of Modernity, Adorno and Benjamin*. Ed. BENJAMIN, ANDREW. London, Routledge, 1992, 122–140.
- BENJAMIN, WALTER: Motívumok Baudelaire költészetében. Ford. *Bizám Lenke*. In: *Uő: Kommentár és prófécia*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1969, 228–75.
- : *Selected Writings*, 4. köt. Ford. *E. Jephscott*, Eds. HOWARD EILAN, MICHAEL W. JENNINGS. Cambridge, London, Harvard University Press, 2003.
- : A második császárság Párizsa Baudelaire-nél. Ford. *Bence György*. In: *Uő: Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Budapest, Magyar Helikon, 1980.
- BERRIDGE, VIRGINIA – EDWARD GIFFITH: *Opium and the People: Opiate Use in Nineteenth-Century England*. New Haven, Yale University Press, 1982.
- BOOTHROYD, DAVE: *Culture on Drugs: Narco-Cultural Studies of High Modernity*. Manchester, Manchester University Press, 2006, 33–36.
- BRODIE, JANET FARRELL – MARC REDFIELD (Eds.): *High Anxieties: Cultural Studies in Addiction*. Berkeley, University of California Press, 2002.
- CHRISTENSEN, JEROME: *Romanticism at the End of History*. Baltimore, MD, és London, Johns Hopkins University Press, 2000.
- COLERIDGE, SAMUEL TAYLOR: Az egyház és az állam alkotmányáról mindkettő eszméje szerint. Ford. *Kontler László*. In: *Konzervativizmus 1593–1872 (szöveggyűjtemény)*. Szerk. KONTLER LÁSZLÓ. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.
- : *Biographia Literaria*. Eds. JAMES ENGELL – W. JACKSON BATE, 2 köt. In: *The Collected Works of Samuel Taylor Coleridge*, 7. köt. Princeton, Princeton University Press, 1983.
- : Lay Sermons. Ed. R. J. WHITE, 6. köt. In: *The Collected Works of Samuel Taylor Coleridge*. Princeton, Princeton University Press, 1976.
- : Lectures 1808–1819 on Literature. Ed. R. A. FOAKES. 2 köt. In: *The Collected Works of Samuel Taylor Coleridge*. 5. köt. Princeton, Princeton University Press, 1987.
- : The Friend. Ed. BARBARA E. ROOKE, 2 köt. In: *The Collected Works of Samuel Taylor Coleridge*, 4. kötet. Princeton, Princeton University Press, 1987.
- : Review of Matthew G. Lewis, *The Monk*. = *The Critical Review*, 1797. február, 194–200. <http://www.english.upenn.edu/~mgamer/Etexts/coleridge.reviews>
- DERRIDA, JACQUES: The Rhetoric of Drugs. In: *High Culture: Reflections on Addiction and Modernity*. Eds. ANNA ALEXANDER – MARK ROBERTS, SUNY, 2003, 19–43.
- FOUCAULT, MICHEL: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Ford. *Romhányi Török Gábor*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 1998.
- HAYTER, ALETHEA: *Opium and the Romantic Imagination*. London, Faber and Faber, 1968. „Addiction” In: *Merriam-Webster Dictionary*, <http://medical.merriam-webster.com/medical/addiction>

- LEASK, NIGEL: *British Romantic Writers and the East. Anxieties of Empire*. Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- LEFEBURE, MOLLY: *Coleridge and the Bondage of Opium*. London, Gollancz, 1974.
- MARDER, ELISSA: *Dead Time. Temporal Disorders in the Wake of Modernity (Baudelaire and Flaubert)*. Stanford, Stanford University Press, 1995.
- MCGANN, JEROME J.: *The Romantic Ideology*. Chicago, University of Chicago Press, 1983.
- PYLE, FOREST: *The Ideology of Imagination. Subject and Society in the Discourse of Romanticism*. Stanford, Stanford University Press, 1995.
- REDFIELD, MARC: Introduction. = *Diacritics (Addictions)*. 27/3, 1997 ősz. 3–7.
- : *The Politics of Aesthetics, Nationalism, Gender, Romanticism*. Stanford, Stanford University Press, 2003.
- RONELL, AVITAL: *Crack Wars. Literature, Addiction, Mania*. Lincoln, University of Nebraska Press, 1992.
- SEDGWICK, EVE: Epidemics of the Will. In: *Tendencies*. Durham, Duke University Press, 1993, 130–142.
- SISKIN, CLIFFORD: *The Historicity of Romantic Discourse*. Oxford, Oxford University Press, 1988.
- TIMÁR, ANDREA: Kubla Khan Reconsidered. = *The Coleridge Bulletin* 39, 2012, 71–81.
- WALLEN, MARTIN: *City of Health, Fields of Disease: Revolutions in the Poetry, Medicine and Philosophy of Romanticism*. Aldershot, Ashgate, 2004.